

priestore, je adresované rovnako štrasburským a bruselským eurokratom (či, povedané so Sloterdijkom, euroterapeutom), ktorí normy inštrumentálne aplikované na spoločný hospodársky priestor často bez legitimizácie a vždy bez transcencie vydávajú za európsky program, ako aj tým, ktorí sa pri posudzovaní súčasnej Európy koniec-koncov tiež z nedostatku metafyzického nazerania na súvislosti ľahkovážne dali vtiahnuť do bezobsažných, zato konfrontačných sporov o národný versus občiansky prístup, či dokonca princíp, a vlastne všetkým: ak sa Európa má úspešne stať Európou, musí aj jej politika spočívať na veľkých ideách, lebo tie sú najvlastnejším prejavom a osudom Európy... a „nová politika pre nás začína umením tvoriť slová, ktoré na palube skutočnosti načrtávajú horizont“.

A toto celé je vlastne zároveň počet vystavený pokusom filozofov za filozofovanie bez ideí, bez metafyziky i bez dejín.

Marianna Oravcová

PhDr. Marianna Oravcová, CSc.
Staromestská 17
811 03 Bratislava
SR

ZA HRANICE MODERNÉHO (EUROAMERICKÉHO) MYSLENIA

STANISLAV HUBÍK: *K postmodernismu obratem k jazyku*. Boskovice, Albert 1994, s. 218.

V množstve titulov zaujímavej filozofickej spisby posledných rokov na slovenskom knižnom trhu je nejedna práca odsúdená k malej alebo len okrajovej pozornosti relatívne nepočetnej filozofickej obce u nás. Ak sa však predsa len niektorej publikácii domácej, resp. českej proveniencie podarí bariéru mlčania preraziť, možno to pripísať zásluhám autora a jeho schopnosti osloviť nášho čitateľa. Stanislavovi Hubíkovi, autorovi uvedenej monografie, sa to podarilo. A nie je to prvá práca, ktorou nášho čitateľa – aj keď jej text je skutočne náročný a neobyčajne nasýtený – dokázal zaujať. Tou predchádzajúcou bola monografia *Jazyk a metafyzika* (Praha, Academia 1983).

V práci *K postmodernismu obratem k jazyku* sa Hubík odhodlal „sledovať logiku smerovania vybraných filozofických koncepcií dvadsiateho storočia“, a to najmä tých, ktoré považuje za najviac *explozívne* z hľadiska *ďalších impulzov pre budúcu rozumnosť*.

Hubíkova náročná štúdia patrí k tým pokusom súčasnej filozofie posledných desaťročí, ktoré sa v autoreflexívnych sondách venujú skúmaniu zdrojov súčasného filozofovania, odhaľovaniu referenčného poľa filozofie, ktorá by bola vskutku *dnešnou* v zmysle obnovujúcej sa schopnosti vysloviť sa k hlbinným, v mnohých prípadoch iba filozofiou videných problémov, ktoré sa vynárajú v našej súčasnosti.

Pre Hubíka je pojem *postmodernizmus* intelektuálnou výzvou. Iniciuje ho k rozsiahlemu štúdiu a interpretácii časti vplyvných smerov súčasnej filozofie. Nesleduje všetky cesty, a to ani vo filozofii samotnej, ktoré k postmodernému mysleniu vedú. Zaujíma ho, ako a prečo radikálny *obrat k jazyku* (tento zvrat používal napr. G. Bergman, známym a rozšíreným sa stal najmä po vydaní vplyvnej Rortyho štúdie v zborníku *The Linguistic Turn* v roku 1967) nakoniec vyústil do konštitúcie skeletu postmoderného myslenia a akým spôsobom sa tento fakt prejavil v povahe súčasného filozofovania. Ak sa jazyk stal jednou z jeho dominantných tém, Hubík sa neuspokojuje iba s konštatovaním tohto faktu. Smeruje hlbšie a možno i smelšie tam, kde vidí možné vnútorné súvislosti postupného presunu jazyka do centra pozornosti mnohých, ktorí tvoria hviezdne alebo filozofie nášho storočia. Sleduje predovšetkým sieť väzieb transformácie moderného myslenia na postmoderné, aj keď by sám autor možno práve takto charakter svojich úvah neformuloval. Nejde mu o historický náčrt fenoménu označovaného ako „obrat k jazyku“, ale skôr o to, aby ukázal smerovanie a vyústenie príklonu filozofie k jazyku, počas ktorého sa z „obratu k jazyku“ stal „bytosný impulz obratu k postmodernizmu“. Pre Hubíka je obrat k jazyku „cestou paradigmatickej zmeny vo filozofii 20. storočia“, ktorá však svojimi koreňmi siaha hlboko do predchádzajúceho storočia (Kierkegaard, Nietzsche a iní), aby opticky i obsahovo, formálne i konceptuálne radikalizovala reorientáciu filozofie v neskorších vystúpeniach Peirca, Fregeho, Russella, Wittgensteina na jednej a napríklad Heideggera na druhej strane.

V pozadí tohto obratu bol najprv len intuitívne tušený, neskôr aj stále naliehavejšie vyslovovaný názor, že filozofia skutočnosti sa môže zmeniť na *skutočnú filozofiu*, ak si bude viac všímať nástroj, pomocou ktorého o skutočnosti hovoríme, *modelujeme* a *tvarujeme ju* – ak sa stane čiastočne alebo celkom (napr. u J. L. Austina) filozofiou jazyka.

V nástupe dnes už legitimizovaného a v naozaj veľkej časti súčasnej filozofie sa uplatňujúceho obratu k jazyku vidí Hubík „proces stretu dvoch veľkých paradigiem – paradigmy filozofie vedomia s filozofickou paradigmou komunikácie (jazyka/reči)“.

Eróziu paradigmy moderného myslenia možno vymedziť procesuálne i personálne. Môžeme ju chápať ako tendovanie k súčasným formám filozofovania, ako sa postupne sformovalo na jednej strane stále naliehavejšou konfrontáciou *filozofickej* a *nefilozofickej rozumnosti* (filozofie a najmä vedy), na druhej strane vnútrofilozofickou tenziou, vďaka ktorej sa myšlienkové prúdenie v rámci filozofie samotnej dynamizuje a *deštandardizuje*. V Hubíkovej personálnej mozaike načrtnutých zmien sa objavuje Ch. S. Peirce, ktorý zdôrazňuje, že „všetko myslenie sa odohráva na pôde znakov“, že „celé univerzum je zložené zo znakov“ a že (koniec-koncov) človek sám je len „človek-znak“. Okrem Peirca si Hubík všíma G. H. Meada, pre ktorého je jazyk „súčasťou sociálneho správania“, ale aj „ princípom sociálnej organizácie“ a fenoménom, ktorý nám „umožňuje kontrolu nad organizovanou činnosťou“. Aj títo dvaja myslitelia stáli na počiatku prehlbujúceho sa záujmu filozofie o problémy jazyka, ktorého akcelerované podoby sme zaznamenali vo filozofii posledného storočia.

Podľa Hubíka však k *rozhodujúcemu prelomu* paradigmy vedomia a k sformovaniu predpokladov obratu k jazyku prispel významnou mierou (a to ešte pred Wittgensteinom a Heideggerom) v západných filozofických kruhoch ešte dlho po svojom vystúpení celkom neznámy ruský mysliteľ Michail Bachtin, literárny vedec a estetik. Bachtin spočiatku rozpracúva „sociologickú metódu“ vo vede o jazyku, jeho spôsob uskutočnenia obratu k jazyku však „patrí do línie tých filozofií, ktoré rozvíjajú herný zreteľ jazykovej/rečovej problematiky“. Bachtin

postupoval inak ako filozofi-špecialisti: k filozofii sa dostáva skôr ako lingvista, spoznáva v nej aktivitu, ktorá je disponovaná – ak sa *obrátí k jazyku* – produktívne sa vyjadrovať k podstatným humanitným problémom. Vo filozofii jazyka nachádza *klúč*, pomocou ktorého dokážeme *vidieť hlbšie* a najmä *inak*: týmto kľúčom je filozofia znaku, slova (ako znaku *par excellence*), a vo výpovedi, ktorá je *sociálna*, nachádza *jednotku*, ktorou je potrebné začať. V tomto zmysle Hubík iniciuje nášho čitateľa, aby u Bachtina hľadal odpovede na mnohé otázky, ktoré (možno inak, inými prostriedkami) formulovali Wittgenstein a jeho intelektuálni dediči. V intenciách Peirca i Meada konštruuje *maximu* obratu filozofie k jazyku: „mimo objektivácie, mimo stelesnenia v určitom materiáli (gesta, vnútorného slova, hlasu) je vedomie fikciou, a tak vedomie samé sa môže realizovať a stať sa skutočným faktom iba vtedy, ak sa stelesní v materiáli znaku“.

Wittgensteinove a Heideggerove úvahy súvisiace s jazykom sú v zornom poli záujmov našej filozofickej scény predsa len v neporovnateľne väčšej miere – ak ich porovnáme so záujmom o projekty Peirca, Meada či Bachtina. Vo svojej štúdii ich však neobchádza ani Hubík – naopak, v častiach *Jazykové hry* a *Podstata jazyka si s nami hrá* im venuje pozornosť, ktorá prekračuje úroveň viacerých deskriptívnych článkov, ktoré sa v tejto súvislosti u nás objavili. Začína Wittgensteinom, pre ktorého je už vedomie „fikciou neobvyklej a – prísne vzaté – nelegitimnej hry filozofie“. Gradáciu tohto Wittgensteinovho (aspoň v dobe jeho formulovania) nesporne nekonformného názoru nachádza Hubík vo vystúpeniach Heideggera, Foucaulta a Derridu, ktorého konfrontácia s C. Lévi-Straussom môže zaujať aj našich *derridológov*. V tomto poradí im venuje aj svoju pozornosť vo svojej štúdii, aj keď jeho „vrstvenie“ interpretácií názorov uvedených mysliteľov vôbec nemá podobu jasnej a postupnej nadväznosti. Naopak, Hubík nepostupuje metódou *per partes*, aby si uľahčil svoj výklad, uprednostňuje skôr akýsi *panoramatický vhlad* do zložitého procesu postupnej transformácie filozofie do podôb, ktoré ak aj dnes v západnom filozofickom myslení nedominujú, tak určite nie sú prehliadnuteľné. Treba však konštatovať aj to, že Hubík *nešetří* ani čitateľa, neuľahčuje mu jeho situáciu a nepomáha mu v jeho úsilí sledovať meandre svojho výkladu.

Druhú časť svojej štúdie venuje Hubík „obratu k jazyku a postmodernizmu“, zaujíma sa o „koniec univerzálneho rozumu“, o „rozum univerzálneho diskurzu“ a robí „krok za filozofiu – do kulturológie“. Načrtáva pohyb od *konštrukcie k dekonštrukcii*, resp. posun od paradigmy „skúmania systému k paradigme skúmania hry“, a to ako pohyb od moderny k postmoderne. Podrobnejšie si všíma J.-F. Lyotarda a jeho pokus o *demystifikáciu metanaratívnej legitimacy* modernej racionality odhaľovaním jej *kváziuniverzálnej platnosti*. Zdôrazňuje pritom nové *zuzitkovanie lingvisticko – filozofického modelu*, predovšetkým v Habermasovom prístupe k riešeniu spôsobov obratu k jazyku. Ako cenné sa v tejto súvislosti ukazujú byť Hubíkove poznámky k explikácii povahy, pozadia či skrytých hlbinných prúdov postmoderného myslenia, ktoré smerujú ku kvalifikácii *stavu súčasného sveta* v zmysle väzieb na povahu uplatňovanej racionality, jej charakteristiky a podobne. Zaujímavé sú aj Hubíkove analýzy vedy, resp. postmodernej filozofie vedy. Všíma si aj problém *rétorickosti* filozofie ako jej znaku v období obratu k jazyku a jeho prostredníctvom aj k postmodernej filozofii. Platí to však aj pre líniu, ktorá nesporne prekračuje tento časový a tematický horizont. Najmä S. Toulmin, R. Rorty, J. Habermas, ale aj viacerí ďalší (možno menej známi) myslitelia poskytli Hubíkovi množstvo námietok, analýzou ktorých rozvíja vlastné interpretačné zámery.

Nie je náhodné a ani prekvapujúce – aspoň pre tých, ktorí sú aspoň čiastočne oboznámení s Hubíkovou doterajšou spisbou, že jeho úvahy vyúsťujú do kulturológie. Situáciu *postmoderného sveta* Hubík predstavuje ako *revíziu humanizmu*, ktorého princípy boli inkorporované do základov našej civilizácie po viaceré stáročia. Hubík hľadá odpoveď na otázku, čo spája filozofie *obratu k jazyku*, a nachádza ju v modifikácii ontológie subjektivity a na ňu nadväzujúcej gnozeológii. Dochádza k ohraničeniu bytia a pravdy, diskusia nadobúda primát nad konsenzom, *herný* rozmer filozofii obratu sa stáva *najbližším filozofickým rozmerom kultúry postmoderny*, európska filozofia prekračuje hranice svojej *európskosti*, horizont moderného myslenia sa posúva či presúva k „inému poriadku bytia skutočnosti“. Identifikujúca a totalizujúca tendencia moderny sa *skončila* – postmoderna začína tam, kde *končí celok* (W. Welsch): éra monizmov, unifikácie, totalizácie, utopizmov a despotizmov je vytláčaná do minulosti, nové smerovanie je tendovaním k mnohosti, rozmanitosti a konkurencii paradigiem. Subjekt – centrum moderného myslenia – sa postupne rozplýva, dochádza k rehabilitácii marginálnej racionality, relativity a pluralizmu. Feyerabendovo *anything goes* je výzvou k akceptácii koexistencie heterogénneho. A ak sa budúci svet bude *točiť* skôr okolo nových hodnôt ako okolo nových vynálezov, potom filozofie obratu k jazyku vytvárajú voči tejto reorientácii nielen apelatívne pozadie, ale aj východisko, na ktorom možno stavať. Aspoň takto – v optike Hubíkovej analýzy – možno chápať mnohé iniciatívy, ktoré ako odkaz vyplývajú z filozofických úvah tých, ktorým nebol ľahostajný ani osud filozofie samotnej, ani osud tých, o ktorých sa v nej hovorí a na ktorých sa v nej myslí.

Svoju štúdiu *K postmodernismu obratom k jazyku* chápal Hubík ako „príspevok k dejinám filozofie a k filozofii kultúry“. Nášmu *poučenému* čitateľovi dal k dispozícii text, ktorý je zaujímavý najmä syntetizujúcim spôsobom výkladu vybraných problémov súčasného filozofovania. Oplatí sa po ňom siahnuť a každý, kto sa odhodlá k jeho čítaniu, bude prekvapený interpretačnými možnosťami problémov súvisiacich s reorientáciou časti filozofie na skúmanie jazyka.

František Mihina

Doc. František Mihina, CSc.
Katedra filozofie FF UPJŠ
ul. 17. novembra č. 1
081 16 Prešov
SR